

Het onmogelijk gesprek en de onmogelijke keuze.

De laatste tijd ben ik getroffen door het identitaire discours van sommige atheïsten. Het is natuurlijk niet vreemd aan de tijdsgeest. Maar toch...

Zo werd ik bijvoorbeeld bij een eerste ontmoeting voorgesteld aan iemand, die prompt fier stelde dat hij atheïst was. Zonder dat daar op dat ogenblik enige reden toe was. Ik had kunnen antwoorden dat ik jurist ben, of filosoof, of dat ik niet van scampi's houd, maar vermoeidheid overviel mij en ik antwoordde enkel 'ha, ja' en ging ergens anders een glas wijn halen. Ik dacht toen plots aan een zin van Nobelprijswinnaar Elie Wiesel die meende dat: 'Het tegenovergestelde van liefde is niet haat, maar onverschilligheid' Wellicht is dat vooral een probleem van oudere mensen, en heeft het strijdgewoel tussen atheïsten en niet-atheïsten voor jongere mensen een bijna exotische bijklank.

Nu vermijd ik in het algemeen gesprekken (?) met mensen die rotsvast geloven in hun eigen standpunt, het zij theïsten, atheïsten, complotisten enz... Vaak uit luiheid. Ook ga ik niet in discussie met iemand die een hekel heeft aan bijvoorbeeld moderne kunst. Wel luister ik heel graag naar iemand die ook geïnteresseerd is in moderne kunst, maar andere voorkeuren heeft dan ik, zolang die interessante standpunten en overtuigingen heeft, maar geen Vaste Zekerheden. Liefst geen cultuurpauzen met hun hofhouding, dogma's en banvloeken.

De bedoeling van deze tekst is niet atheïsme aan te vallen, waarom zou ik? Ik herken mij in bepaalde aspecten ervan¹. En juist daarom wil ik ingaan op de vraag waarom het gesprek tussen atheïsten en niet-atheïsten zo moeilijk is. Ik ben bevriend met een zoekende atheïst. Niet iemand die met zelfvoldoening verklaart: ik ben atheïst, alsof hij/zij de Everest beklommen heeft. Het is eerder: ik ben atheïst, maar wat nu?

En die drie laatste woorden maken een groot verschil. Oscar Wilde parafraserend voel ik mij niet gemakkelijk thuis in een club die mij tot de zijnen wil rekenen. Ik beschouw mijzelf noch als theïst nog als atheïst, misschien wel als geïnteresseerde in de boeddhistische filosofie en levenswijze. Uit dit laatste blijkt dat niet-monotheïstische religies mij boeien.

Maar als mij gevraagd wordt waarom ik geen atheïst kan of wil zijn, beland ik steeds in een steriele discussie waar het christendom beladen wordt met alle zonden van Israël en ik uit nuanceringsdrang en als reactie tegen reductionistische standpunten zaken begin te verdedigen dit ik zelf minder interessant vind of waar ik zelf eigenlijk niet achter sta. Op de duur wordt het een duel tussen zwart en wit, tussen 0% en 100%, en vraag ik mij af hoe ik daar nu weer in beland ben. Duels interesseren mij niet echt, ik ben geen intellectualistische macho.

Maar juist dat krijg ik niet uitgelegd, wat mij frustrleert, en aan het denken houdt. In deze tekst wil ik daarom vooral onderzoeken wat een gesprek, ook met zoekende en open atheïsten zo moeilijk maakt.

Moeilijkheden bij het gesprek.

---

¹ Bruno Segers, 'Atheïsme in verschillende gestalten'. <http://bswanderer.simplesite.com/447039831>

Filosoof Walter Van Herck heeft in zijn nieuw boek *Geen gedachte God*² de moeilijkheid van een gesprek over religie mooi samengevat: 'De bespreking van de waarheid of onwaarheid van religieuze stellingen levert vaak een steriel betoog op. Bovendien zitten er in die benadering vele onbevraagde vooronderstellingen, zoals de idee dat religieuze praktijken gefundeerd zijn op enkele cruciale proposities en de waarheid in de religieuze contexten hetzelfde betekent als in wetenschappelijke contexten'.³

De protestantse theoloog Dick Wursten heeft in *Religie en Vrijheid*⁴ helder en boeiend uiteengezet hoe sinds Luther de vraag naar waarheid centraal werd. Wie bezat de waarheid? Welke geloof was het juiste geloof? Deze vragen lijken voor ons misschien theoretisch, maar in die tijd werd het belijden van het juiste geloof essentieel geacht voor het lot van de ziel na de dood.

Het probleem, wat waar is of niet, is niet verdwenen, maar is voor velen niet het centrale punt waar het in hun levensinspiratie om gaat. Waar het bij christelijk geïnspireerde mensen die ik ken en apprecieer vooral om gaat, uit zich vooral door de levenswijze, met een zeker respect voor wat de traditie ons (gelovigen en niet-gelovige westerlingen) toevertrouwd heeft. Maar als die traditie of het leergezag standpunten oplegt die historisch begrijpelijk zijn, maar in de weg staan van het helpen van mensen of van menselijke groei, dan wordt de relevantie ervan in vraag gesteld. Sinds de encycliek 'Humanae Vitae' (1968) worden bepaalde middelen in het Vaticaan als wereldvreemd gepercipieerd en wordt daar niet veel meer van verwacht. Als boutade zeg ik soms dat ik een preconciëliair christen ben, een christen van vóór het concilie van Nicea in 325. Maar natuurlijk tracht ik ook latere religieuze standpunten te begrijpen vanuit de tijd waarin ze ontstonden, ook als ze minder relevant lijken in onze tijd. Dus pas ik een hermeneutische methode toe. Kort samengevat is hermeneutiek het proberen te verstaan van iets (bijvoorbeeld een tekst) binnen het kader van de tijd en de plaatst waarin het ontstond. Dat geldt voor alle religies en filosofieën en bijvoorbeeld ook voor architectuur en kunst. Dit impliceert wat Walter Van Herck een *hermeneutische welwillendheid*⁵ noemt voor wat men bestudeert of wil bespreken. En die ontbreekt vaak tussen atheïsten en niet-atheïsten.

Misschien verklaart dit de verwondering van antireligieuze mensen dat zij ondanks de mokerslagen die zij menen toe te brengen aan religie dit weinigen beroert. Weinig mensen herkennen zich namelijk in wat wordt aangevallen. Vooral omdat sommige antireligieuze mensen de indruk geven religie enkel te willen vatten om ze uit te rangeren. Zonder daarbij onderscheid te maken tussen bijvoorbeeld 'fundamentalistische en/of gescleroseerde' gelovigen en de 'gematigde' gelovige of zelfs mensen die een religie eerder beschouwen als hun culturele achtergrond of cultuur.

Anti-religieuzen vertrekken vaak van de vraag: hoe kan een verstandig mens zo iets geloven of inspirerend vinden?

---

² Walter Van Herck, *Geen gedachte God*. Een inleiding tot de filosofie van de religie, UPA, Antwerpen, 2020.

³ Walter Van Herck, a.w., blz. 11-12.

⁴ Dick Wursten, *Religie en vrijheid*. <https://religie.one/>.

⁵ Walter Van Herck, a.w., blz. 53.

Misschien zou een betere benadering zijn: die mens lijkt verstandig, waarom spreken religieuze inspiraties hem nog aan? Maar ja dit impliceert, weerom *hermeneutische welwillendheid*.

Tenslotte gaat het ook vaak over gebrek aan fijngevoeligheid. Veel mensen die geen belangstelling hebben voor religie, of die antireligieus zijn, willen over religie spreken alsof het iets alledaags of banaal is, zoals politiek of voetbal. Ze beseffen niet dat dit voor mensen die religieus gevoelig zijn grof en kwetsend kan zijn. Weinigen zullen op een receptie beginnen over dood of ziekte, die nochtans bij het leven horen. Het komt ook ongepast over te oordelen over iemands intieme verhoudingen, juist omdat dat over intieme zaken gaat. Maar men heeft de fijngevoeligheid verloren die toelaat aan te voelen dat het voor mensen die een religieuze gevoeligheid hebben of met zinvragen worstelen ook gaat over hun intieme kern. Reden waarom zij soms wel bereid zijn tot een *welwillend zoekend gesprek*, maar nooit tot een gesprek (?) met iemand die op de loer licht om triomfantelijk op een contradictie te wijzen (alsof er in de mens zelf of in zijn verhouding met anderen geen contradicties of spanningen zijn), en hun manier van denken en leven afstandelijk te dissecteren om het op sterk water te zetten in een museum. In dat geval is er geen schijn van kans voor een echt gesprek en niemand leert iets bij. Want dat kan enkel als er openheid is, en, opnieuw *welwillendheid*.

Hiervoor is hopelijk gebleken dat ik mijzelf niet wil beschrijven als atheïst, maar ook dat ik minder en minder herken in de standpunten van het katholiek leergezag. Maar waarom blijf ik dan in katholieke wateren?

Waarom laat ik het christendom niet los hoewel filosofische wegen mij meer aanspreken?

In een vorig artikel 'Onbeminde cultuurchristenen' heb ik al uiteengezet wat mij stoort bij het christendom en meer bepaald in het katholicisme dat mij het meest vertrouwd is⁶. Ik ga hier dus niet verder op in.

Momenteel ben ik vooral geïnteresseerd in levensvisies die een praktische levenswijze voorstellen en minder in metafysische speculaties over het al dan niet bestaan van een God, en de eventuele kenbaarheid ervan. Gesteld dat er iets goddelijks bestaat wordt die misschien beter gediend door medemenselijkheid dan door het stenigen, verbranden of onthoofden van andersdenkenden. Er zou al heel veel lijden kunnen verholpen worden door gewoon de gulden regel toe te passen: 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doet dat ook een ander niet'.

In verband met levensvisies vind ik o.a. de door Aristoteles voorgestelde levenswijze nog altijd inspirerend. Kort gezegd: zichzelf ontwikkelen en groeien om zijn verantwoordelijkheid te kunnen nemen in de gemeenschap. En om te overleven in deze woelige en onzekere tijden en toekomst voeg ik er een dosis Epicurisme aan toe: rust door het vermijden van excessen.

---

⁶ Bruno Segers, 'Onbeminde cultuurchristenen', in *Streven*, juli-augustus, 2019, blz. 395-405.

Ook de boeddhistische filosofie spreekt mij aan. Geen metafysische speculaties over wat we nooit zullen kunnen weten, maar vooral het overal aanwezige lijden verhelpen. Niet dat het leven alleen lijden is, maar het lijden behoort wel tot het leven.

Momenteel ligt mijn belangstelling nogal sterk in het Verre Oosten, al blijf ik natuurlijk een westerling, die kijkt met een westerse bril. Ik kan genieten van een boeddhistische tempel of een mooie moskee, maar heb natuurlijk een sterker herkenningsgevoel als ik een romaanse of gotische ruimte betreed. En alhoewel ik bij misvieringen soms verbaasd ben over de keuze van sommige teksten of verwoordingen, blijft de ritus zelf herkenbaar en vertrouwd. Voor de begrafenis van mijn ouders heb ik gekozen voor een sobere mis met enkel orgelspel. En juist die soberheid was sereen, troostend en rustgevend.

Maar door spelingen van het lot is het beeld van het christendom dat mij is meegegeven, ik denk vooral in mijn kinderjaren, niet echt inspirerend of bevrijdend. Ik herken mij in de zin van de Franse schrijfster Marguerite Yourcenar waar zij schrijft: 'Ik neem het de godsdienst zoals ons die is onderwezen verschrikkelijk kwalijk dat zij God in die mate heeft vervalst en verschaald'⁷.

Sommige mensen vragen mij daarom, soms met aandrang, waarom ik dan toch niet het katholicisme zou verlaten. Merkwaardig is dat christelijke mensen mij dat nooit vragen, hoewel ik links en (vooral) rechts, misschien eerder als ketter gezien word die zou moeten branden.

Waarom keer ik het katholicisme de rug niet toe? Ik heb al verwezen naar het cultureel aspect dat voor mij zeer belangrijk blijft.

Maar zoals zo vaak gaat het vooral over mensen. Ik kende en ken namelijk binnen de christelijke inspiratie teveel fijne en bewonderenswaardige mensen! En uiteindelijk gaat het toch vooral over menselijke contacten. Negatieve ervaringen zijn mij bespaard gebleven. Natuurlijk begrijp ik dat mensen die die wel ondergaan hebben hier anders over denken, maar ik vertel hier enkel mijn toevallig verhaal.

Zoals gezegd voel ik mij ook verplicht, ondanks eigen kritiek op de kerkelijke leer, instellingen en geschiedenis, te reageren tegen ongenueanceerde, eenzijdige en reductionistische kritiek. Soms lijken mensen te denken dat we zonder het christendom nog steeds in het aards paradijs zouden zitten, of zelfs zouden terugkomen...

Tenslotte is geschiedenis lezen één van mijn lievelingsbezigheden. Vooral omdat geschiedenis helpt te begrijpen door te contextualiseren. Natuurlijk kijken we naar het verleden door een hedendaagse bril. Maar hoe meer we over het verleden te weten komen, hoe meer deze bril opvalt. Niet dat die bril gemakkelijk af te zetten is, maar men wordt voorzichtiger als men iets leest over een andere cultuur of tijdperk.

Wat in onze periode bijzonder vermoeiend is, is dat de belangstelling voor geschiedenis minder gebruikt wordt om te begrijpen dan om te oordelen. Moet er nu geoordeeld worden over de Franse Revolutie? Was die goed of slecht? Welke criteria gaat men gebruiken? Waren er excessen? Ja natuurlijk. Maar waren die excessen niet het gevolg van de excessen

---

⁷ Ronny Ceustermans, 'De religieuze wortels van Margerite Yourcenar. Religie is "dat wat verbindt" ', in *Tertio*, 16 januari 2019, blz. 14.

van het Ancien régime?

Weinigen zullen denken dat Hitler een positieve bijdrage geleverd heeft aan de geschiedenis. Maar is het niet interessanter om te onderzoeken waarom hij aan de macht kon komen? Er hoe de Duitsers er daarna in geslaagd zijn hun samenleving terug op te bouwen?

Om al deze redenen voel ik mij niet verplicht per se een standpunt in te nemen of een keuze te maken. Sporadisch vind ik nog de energie om een te oppervlakkige of reductionistische mening te nuanceren. Maar vaak eerder uit beleefdheid...

Kortom: ik wil niet gedwongen worden een keuze te maken of iets uit te sluiten. Wat inspirerend is, blijft inspirerend, ongeacht van waar het komt. Inspiratie geeft ruimte om verder te denken, te groeien en eigen verantwoordelijkheid concreter in te zien.

Op religieus gebied noemen sommige dat meewarig 'knutselwerk'. Maar zijn de meeste religies dat niet? Het christendom is een mengeling van joods denken en Griekse filosofie. Het is India ontstane boeddhisme evolueerde naar een andere gedaante toen het in China in contact kwam met de taoïstische filosofie, enz...

Trouwens, ik kan hier gewoon niet kiezen. Ik kan ook mijn taal niet kiezen.

Waarom ik geen taal kan kiezen.

Misschien kan mijn meanderen over religies geïllustreerd worden aan de hand van mijn verhouding met talen. Dat is niet vergezocht, omdat religies natuurlijk ook vormen van taal zijn. Het gaat hier niet over het boeiend probleem van vertaling of hertalen van oude of vreemde teksten, maar over spanningen tussen talen binnen een individu.

Mijn moedertaal – die ik natuurlijk niet kon kiezen - is Frans, maar bijna gelijktijdig heb ik ook Nederlands geleerd.

Voor zover ik mij kan herinneren waren de kleuterklas en het eerste leerjaar in de school waar ik naartoe ging eigenlijk bedoeld om een soort taalachterstand (!) van Franstaligen naar het Nederlands bij te werken. Maar mijn verdere studies waren uiteraard in het Nederlands. Stilaan werden mijn contacten met Franstaligen schaarser, en mijn contacten met Engelstaligen frequenter, zodat ik van een francofiel vervelde tot een anglofiel. Eigenlijk lees ik buiten Nederlands het liefst Engels. Maar als ik mij echt steendood voel kan eigenlijk alleen lectuur in het Frans mij ontspannen, liefst zelfs van de grote klassiekers.

Ik heb ook geleerd hoe voor een taalgevoelig persoon het vertalen tussen deze drie Europese talen verschrikkelijk moeilijk is. Al die nuances die verloren gaan. Wat moet het niet zijn voor talen van andere culturen (of van onze eigen oude culturen).

Soms sta ik paf van bepaalde taalervaringen. Op een voormiddag had ik iets interessant gelezen in het Engels, en wilde ik daar in de namiddag verder over nadenken in het Nederlands. Ik vond de interessante gedachte niet terug in het Nederlands. Ik moest terug in het Engels nadenken om de gedachte terug te vinden en min of meer te vertalen naar het Nederlands. Het klinkt als onzin, maar het was wel zo.

Misschien iets herkenbaarder. Bij het beluisteren van Ein Deutsches Requiem van Brahms is het opvallend hoe indrukwekkend de Duitse tekst is, en de Engelse vertaling geeft dat mooi weer, zij het misschien iets minder pathetisch. De Franse vertaling is sierlijk, maar de Italiaanse versie is moeilijk serieus te nemen. In het Italiaans sterven lijkt bijna minder zwaar.

Het lijkt ook hier absurd een keuze te moeten maken. Iedere taal kan een verschillend venster openen, gevoelig maken voor nuances en een verrijking zijn.

Maar wat heeft dit nu met religie te maken?

Zoals de meeste Vlamingen werd ik katholiek opgevoed. En hoewel ik mij soms dichter voel bij bepaalde elementen van het protestantisme (voor zover ik die ken) blijft mijn biotoop nu eenmaal katholiek en dan nog letterlijk gekleurd door de schilderkunst van de Antwerpse Barok, en dus de contrareformatie.

Maar voor mij is het evident dat religieuze taal symbolische taal is, en het dogmatisme van eender welke 'kerk' komt mij vreemd over. De ontstaansgeschiedenis ervan is vaak boeiend en scherpzinnig bedacht. En is vaak paradoxaal.

Voor zover ik iets van de oude joodse religie ken, is het een religie waar verhalen een grote rol spelen. Het opstellen van verhalen in het oude testament gebeurde vooral na de ballingschap en bevat dan ook veel elementen van de Babylonische mythologie⁸. Ook de evangeliën bevatten prachtige inspirerende verhalen.

Verhalen hebben het voordeel dat ze niet hoeven gereduceerd te worden tot één betekenis, en dus verschillende interessante interpretaties en/of inspiraties mogelijk maken.

Maar in het Romeins Imperium speelde de grieks-hellenistische filosofie een dominante rol. Bij deze filosofie was het definiëren en vastpinnen van essenties van groot belang en men begon ook de vroegchristelijke verhalen in een dogmatisch carcan te vatten. En wat eigenlijk verhalend en inspirerend bedoeld was, werd gescleroseerd. Tijdloze verhalen werden omgezet in tijdsgebonden dogma's.

Allemaal begrijpelijk en interessant, maar het verhalend aspect ging daardoor vaak verloren. En laat nu juist het verhalend element van spirituele geschriften onze tijdgenoten nog interesseren. Verhalen zetten de verbeelding aan het werk, blijven vaak rondwarrelen in de geest, en soms bevindt men zich in het dagelijks leven in een setting van een van die verhalen.

Dit geldt natuurlijk voor de meeste mythologische verhalen, veel religieuze teksten en natuurlijk de grote literaire werken.

Ook de vele verhalen uit de boeddhistische tradities zetten vaak aan het denken. Zij openen een andere wereld met andere verhalen en evidenties. Inspirerend, maar niet als die weer gebruikt worden om uit te maken wie een 'echte' boeddhist is. Dat is natuurlijk niet mijn probleem, want ik heb wel belangstelling voor het boeddhisme, koester bepaalde visies ervan, maar ik ben daardoor natuurlijk geen boeddhist. Een oordeel kan ook veelzeggend zijn over diegene die oordeelt.

Zoals bij mijn talen zou ik niet kunnen kiezen voor een beperkend religieus kader.

Zoals de kat van de Dalai Lama schreef: 'The purpose of Buddhism is not to convert people. It is to give them tools so they can create greater happiness. So they can be happier Catholics,

---

⁸ Karen Armstrong, *The Bible. The Biography*, Atlantic Books, London, 2007.

happier atheists, happier Buddhists.⁹ Persoonlijk denk ik hier vooral aan meditatiemethodes.

Waarom zou ik nu een keuze moeten maken? En een keuze tussen wat? Tussen een religie of een filosofie? En als ik nu al gewoon zou trachten te leven als een redelijk goed mens, voor mezelf en voor andere? Dat is al werk genoeg!

Onmogelijk gesprek? Onnodig gesprek?

Het is voor mij moeilijker geworden om de energie te vinden om discussies aan te gaan. In de prachtige Art Deco bibliotheek van Brooklyn (NY) staat in grote letters boven de balie in de ontvangstzaal: 'Having abandoned the flimsy fantasy of certainty, I decided to wander'.

Deze spreuk geeft exact weer wat de laatste jaren mijn manier van denken is.

En ik voel mij daar goed bij omdat ik daardoor meer ruimte en inspiratie vind.

Veel problemen zijn gewoon verdampt. Niet dat er zoveel antwoorden gekomen zijn op mijn vragen, wel dat veel vragen zelf voor mij onbelangrijk geworden zijn. Waardoor ik hopelijk een beetje opener en milder geworden ben voor mezelf en anderen.

Wat voor mij resoneert met de uitspraak van Wittgenstein in zijn Tractatus: 6.521 'De oplossing van het levensprobleem verradt zich door het verdwijnen van dat probleem. (Is dit niet de reden dat mensen wie de zin van het leven na langdurige twijfel duidelijk was geworden, dan niet konden zeggen waar die zin uit bestond.)'¹⁰

Daarom kan ik geen antwoorden geven op vragen die momenteel voor mij weggevallen zijn, zonder dat ik er echt een antwoord op gevonden heb. Ze blijken voor mij momenteel (?) eerder irrelevant te zijn.

Misschien bepalen/beperken bepaalde vragen denkrichtingen en ontnemen ze denkruimte, openheid en een ontspannen nieuwsgierig niet-weten?

Persoonlijk denk ik niet (of niet teveel) vaststaande opinies te hebben die ik bevestigd wil zien. Ik wil gewoon verder wandelen, niet te egocentrisch, niet vrijblijvend, maar vooral niet verkrampd.

Al sinds mijn adolescentie herken ik mij in het Duitse woord 'Wanderer', wat dan ook de naam van mijn blog geworden is.¹¹ Ik hoop dus nog een tijd verder te wandelen samen met anderen. En graag luister ik naar wat hen inspireert en naar waar ze op zoek zijn, maar niet naar diegenen die de Waarheid menen te bezitten.

Zoals de hedendaagse atheïstische Franse filosoof Comte-Sponville schrijft :
'Quoi de moins libre qu'un esprit, fût-il génial, qui ne pense plus que pour se donner raison?'¹²

---

⁹ David Michie, *The Dalai Lama's Cat*, Hayhouse, London, 2012, blz. 31-32. Deze speelse roman geeft een goed overzicht van waar het in het boeddhisme over gaat. Aan wie geen kattenliefhebber is, kan voor een korte inleiding in het boeddhisme verwezen worden naar: Edel Maex, *Een kleine inleiding in het boeddhisme*, Lannoo, Tielt, 2005. En een dik en een dun boek van Stephen Batchelor, *Secular Buddhism. Imagining the Dharma in an Uncertain World*, Yale University Press, New Haven, 2017; Stephen Batchelor, *Buddhism without Beliefs. A Contemporary Guide to Awakening*, Bloomsbury, London, 1997.

¹⁰ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Polak & Van Gennep, Amsterdam, 1989, n. 6.521.

¹¹ Bruno Segers, blog : <http://bswanderer.simplesite.com/>

¹² Comte-Sponville, VOETNOOT NOG AAN TE VULLEN MET BRON.

Bruno Segers

6/4/21